

Ivo Krbek, univerzitetski profesor i akademik: *UPRAVNO PRAVO FNRI*, II knjiga, Beograd, „Savremena administracija”, 1957, 335 str.

У другој књизи свог уџбеника проф. Крбек прво је изложио општа и заједничка правила о органима државне управе посвећујући посебно пажњу организацији и делатности народних одбора, централне управе, специјалних служби и Југословенској народној армији. Поред тога у посебним главама обрађени су: управљање установама и друштвено управљање; појам и делатност друштвених и привредних организација а нарочита пажња посвећена је управном акту, управном поступку и прекршајима.

И поред све динамичности нашег управног права, проф. Крбек је и у овој својој књизи успео да прегледно и систематски обради сложуену материју коју излаже. Посебно ваља истаћи главе посвећене органима државне управе, управном акту, управном поступку и прекршајима. И ова књига проф. Крбека крцата је материјалом, ставовима писца и сложеним проблемима нашег управног права, те се само може препоручити као и све остале његове књиге, чија је појава увек претстављала допринос нашој правној науци и нашем управном праву.

У овом кратком напису којим само бележимо појаву најновије књиге проф. Крбека могли би скренути пажњу да се све више истиче потреба за проучавањем термилошких проблема у нашем праву а посебно у управном праву. Да ли, на пример, задржати израз *адресат акта или странка* (стр. 199, 203); да ли *налог или намет* (као додатак управног акта — стр. 201); да ли *наредба или уредба* (стр. 184); да ли *предмијева или претпоставка* (стр. 204); да ли *престанак или утрнуће дјеловања* (стр. 211), итд. Можда се може објаснити да су одређени изрази већ одомаћени правни изрази у извесним деловима наше земље и да од тога не би требало правити проблем. Свакако да се извесне чврсте увржене језичке особености односно изрази не би ни могли уклонити, али би и тада било целисходније за разумевање, уколико се не би сложили на заједничком изразу, да се у случају потпуног разликовања оба израза ставе један поред другог као што то негде, али не свуда, чини и проф. Крбек. Све то указује да би ваљало приступити уједначавању наше правне терминологије али би овај посао морао бити организован, са одређеним планом рада и са учешћем најпозванијих наших правника и филолога како би студиозним и савесним проучавањем у догледном времену било решено и ово питање. Што пре то боље.

Д. Ђ. Денковић

Karl Larenz: *GESCHÄFTSGRUNDLAGE UND VERTRAGSERFÜLLUNG*. München und Berlin, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1957, 195 S.

Питање примене клаузуле *rebus sic stantibus* у области грађанског права добија све већи значај, нарочито с обзиром на то да је данас извршење уговора у разумним границама могућности уговорних страна од интереса како за њих саме, тако и за заједницу којој припадају. И наше Опште узансе за промет робом у чл. 55—59 садрже правила о овој клаузули. У овим правилима нарочита пажња је посвећена питању услова под којима се може тражити измена и раскид уговора због промењених околности. С обзиром на то да Карл Ларенц у својој студији анализира баш питање тих услова, скоро да није ни потребно истаћи колико нам ова студија може користити.

Аутор полази од тога да странке при закључењу уговора рачунају са једном датом ситуацијом, о којој оне можда немају јасну претставу и коју можда нису чак у стању да предвиде, али која ипак улази у уговор у форми „претпостављене резерве”. Стога тумачење једног уговора не зависи само од употребљених речи и њиховог разумљивог смисла за саме странке, већ и од околности под којима је уговор био закључен и према којима су се управљале стране уговорнице. Ако доцније наступи битна промена ових околности, на чију могућност нису мислиле стране уговорнице, нити су их узимале у обзир при оцени својих интереса може се догодити да стриктно поштовање начела *pacta sunt servanda* доведе да уговор потпуно изгуби свој првобитни смисао и да има сасвим другачије последице од оних које су странке предвиђале. Ту се појављује стари проблем клаузуле *rebus sic stantibus*, узимање у обзир „промењених околности”, питање под којим претпоставкама треба узети да је посторојећи уговорни однос тако јако погођен непредвиђеним промењеним околностима, да његово непромењено одржавање не би више било оправдано.

Одговор на постављено питање не може се препустити правном осећању, оцени или такту судије у сваком конкретном случају, пошто би на тај начин била угрожена правна сигурност. Да би распрасио постављени проблем аутор се служи методом „упоредне анализе случајева из судске праксе”. У судској пракси за последњих сто година искристалисале су се групе типичних случајева код којих сам смисао уговора захтева узимање у обзир клаузуле *rebus sic stantibus*.

Прва група случајева обухвата оне уговорне односе код којих је претпостављени еквивалентни однос чинидбе и противчинидбе тако поремећен, да је наступила очигледна и груба несразмера између престација уговорних страна. Сваки „двострани” уговор готово увек претпоставља да странка за своју чинидбу добије противвредност; ова може, објективно посматрано, знатно да изостаје иза вредности чинидбе, али је страна која је прима у замену за своју престацију мора сматрати за еквивалентну. Ако то чини суштину двостраног уговора као таквог, тако да еквивалентност претставља његову правну природу, уговор губи свој првобитни смисао и карактер, када се услед промењених околности еквивалентни однос тако поремети да једна страна не може више сматрати чинидбу друге за еквивалентну. У таквом случају отпао је „основ” целог уговора. Идеја оправдања клаузуле *rebus sic stantibus* суштином двостраности дошла је врло лепо до изражаја у једној пресуди Немачког савезног врховног суда из 1921: „Код сигналаматичких уговора полази се од тога да су странке закључиле један такав уговор у коме је свака страна спремна да испуни према другој своју чинидбу, уколико од ове добије пуну противвредност”. Услед тога био би повређен принцип савесности и пшштења, ако би једна страна требало да испуни своју чинидбу „иако су се односи вредности у тој мери променили да би дужник за своју чинидбу добио противчинидбу која по намери странака не би више могла да се сматра еквивалентном”. Из сличних разлога клаузула *rebus sic stantibus* позната је и у судској пракси Аустрије и Швајцарске, чија права исто као и Немачки грађански законик не прихватају генерално важење ове клаузуле.

Друга група случајева обухвата уговоре код којих је постало „немогуће остварење циља уговора”. У овим случајевима, додуше, још увек је могућа престација једне стране, али је постало немогуће остварење резултата који се према уговору могао очекивати. О питању „осујећења циља уговора” услед промењених околности постало је исцрпно регулисање у пруском општем земаљском праву, чији се принципи и данас могу примењивати. Земаљско право разликује

отпадање „крајњег циља” за обе стране-уговорнице и само за једну страну. Крајњи циљ уговора треба да буде изричито истакнут или да произилази по „природи посла”, односно, „да се подразумева сам по себи”, дакле и у сваком случају да буде познат другој страни. Промењене околности се могу узети у обзир само ако уговор у потпуности није био испуњен, ако је промена била непредвидљива или ако није наступила у моменту када се странка чији је циљ уговора осујећен нашла у дужничкој или поверилачкој доцњи.

Ако је остварење крајњег циља постало немогуће за обе стране, свака страна може да одустане од уговора. У том случају, накнада штете се може изузетно захтевати, наиме само онда ако је једна страна крива за настале промене, односно да их је проузроковала својом „слободном радњом.” Ако је, напротив, реч само о крајњем циљу уговора за једну страну (који је познат другој), страна, чији је циљ осујећен, може у датом случају да одустане од уговора, али мора да другој надокнади штету, уколико је она сама „довела другу страну у положај промењених околности”.

Сасвим друкчији став о проблему „промењених околности” него што га имају немачка, швајцарска и аустриска судска пракса, налазимо у француској судској пракси и теорији. Овај став француске судске праксе заснива се на строгом поштовању принципа израженог у чл. 1134 *Code civil*, по коме је закључени уговор закон за обе стране. Француски Касациони суд у својој пресуди из 1876, у случају Капоне, која се врло често наводи, одбио је примену клаузуле *rebus sic stantibus*. Насупрот њему, француски Државни савет, као највиши управни суд, развио је такозвану теорију непредвиђености (*théorie de l'imprévision*). Према француском праву уговори општина или других јавних корпорација са приватним предузећима о јавним радовима или о снабдевању становништва, на пример са гасом или струјом, подлеже надлежности управног суда. Општи интерес захтева да код дугорочних уговора ове врсте предузећа остану у стању да извршују своје престајије, да не би дошло до поремећаја у јавном снабдевању и извођењу важних јавних радова. Иначе се не би могла отклонити пропаст предузећа, ако се не би отступило од првобитно уговорених цена. У таквом случају догушта се измена уговора из разлога што се услед непредвиђеног догађаја, „више силе”, економски значај уговора из основа променио („економија уговора поремећена је услед више силе”). Идеја је да услед непредвиђеног догађаја уговор губи свој првобитни смисао. Међутим, учење о *imprévision* је одбацивано од стране грађанских судова и теорије. Грађански судови су се чврсто држали принципа да „виша сила” постоји само онда, ако је испуњење уговора постало потпуно немогуће (*absolument impossible*). У сваком другом случају дужник је дужан да испуни своју обавезу.

Старије учење о клаузули *rebus sic stantibus* ослања се методски на тумачење уговора. И судске одлуке *Reichsgericht*-а из времена Првог светског рата, као и одлуке Савезног врховног суда Савезне Републике Немачке после Другог светског рата заснивају се на § 157 Немачког грађанског законика, дакле на допунском тумачењу уговора. Према томе, највише мерило за оцену узимања у обзир „промењених околности” је сам смисао конкретног уговора који у себи укључује идеју уговорне правичности. Проналажење правних последица врши се путем „коригирајућег уговорног тумачења”.

Ако је одржање уговора у обостраном интересу странака, уговор се може прилагодити промењеним околностима смањењем чинидбе или повећањем обезвређене противчинидбе. Притом се начелно треба ограничити само на конкретне уговорне односе и не треба узимати у обзир економски положај обеју уговорних страна — изузев, пре

свега, код уговора о издржавању. Треба рачунати са тим да свака уговорна страна сама мора да сноси до одређене мере ризик, нарочито код послова са спекулативним карактеристикама. Код уговора који стварају трајне односе може се захтевати прилагођавање уговора промењеним околностима само за будућност.

У случају у коме је осуђен циљ уговора, страна која захтева престанак уговора мора да накнади другој страни трошкове које је ова већ учинила у циљу испуњења уговора или је могла да их учини.

У случају престанка уговора због промењених околности, ликвидација већ произведеног дејства врши се по праву неоснованог обогаћења.

(Из Института за упоредно право)

Драгољуб Стојановић

R. H. Graveson (Editor): *A CENTURY OF FAMILY LAW, 1857-1957*. London, Sweet & Maxwell Ltd., 1957, XVIII + 459 pp.

Књига претставља збирку есеја разних аутора из области енглеског породичног права, издату у облику прегледа последњих сто година његовог развоја. Протекло столеће окарактерисано је као век великих промена у енглеском породичном праву. Најзначајнија од њих свакако је промена статуса жене, нарочито удате жене. У том смислу оправдан је назив који проф. Graveson, уредник ове збирке, даје веку породичног права означавајући га као „епоку жена”.

Због економије у простору одабрали смо само неколико од шеснаест есеја колико их књига укупно садржи. R. H. Graveson-ов носи наслов „Позадина столећа” и почиње занимљивим податком да се број развода у Енглеској пре сто година могао израчунати на прсте једне руке, док 1954 та цифра износи 27.000. Аутор анализира енглеску породицу пре 1857 и констатује да се она у доба после Ватерлоа умногоме разликовала од данашње. Муж је био у правом смислу диктатор у породици, с веома широком влашћу над личностима и имовином своје жене и деце. Тако су и сва женина лична покретна добра, на пример, потпадала у моменту закључења брака под апсолутну мужевљево својину. Међутим, поред великих економских преимућстава, постојала је ипак у приличној мери и одговорност мужа — и кривична и грађанска — за дела његове жене. Тако је XIX век, упркос покрета за еманципацијом жене, остао у Енглеској век владавине и правне супремације човека као главе породице. Тек последње две деценије те позиције почеле су да слабе.

Аутор истиче да је путоказ од кога почиње овај приказ стогодишњег прегледа енглеског породичног права — Закон о браку од 1857, који обухвата: развод, ништавост брака, судску расправу, успостављање брачних права, и већ занемарену институцију лажног претстављања поводом брака (*jactitation of marriage*). Затим излаже правни историјат брака у вековима пре доношења тог закона, наводећи да се брак могао развести једино тзв. Приватним актом Парламента. Међутим, и после доношења закона од 1857, широким слојевима становништва, због високих судских трошкова, развод брака још није био приступачан. („Без једнакости у богадству, једнакост пред законом је свирепа обмана”, — каже аутор.) До 1923 било је још дванаест нових редакција тога закона које су претстављале усавршавање и усклађивање нарочито поступка судског развода у складу с развојем друштва.